

Яков Хехт

**ДЕМОКРАТИЧНОТО ОБРАЗОВАНИЕ
ИСТОРИЯТА НА ЕДНО НАЧАЛО**

София, 2013

Преводът е направен по изданието:

YAACOV HECHT

DEMOCRATIC EDUCATION

A BEGINNING OF A STORY

Innovation Culture

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

Copyright © 2010 Developing a Culture of Innovation Company

© Гаяне Минасян, превод, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-218-7

ЯКОВ ХЕХТ

ДЕМОКРАТИЧНОТО
ОБРАЗОВАНИЕ

Превод от английски
Гаяне Минасян

На Шиърли

Съдържание

Въведение	7
Първа глава	
Началото	11
Втора глава	
Демократичното училище в Хадера	37
Трета глава	
Плуралистично мислене – ученето в демократичния свят	71
Четвърта глава	
Животът в демократичното училище – учениците и плуралистичният учебен цикъл	115
Пета глава	
От учители към учащи се – светът на възрастните в демократичното училище	163
Шеста глава	
От училище към социално-образователно движение	197
Глава седма	
Развитието по света	263

Осма глава

**Демократичното образование – път
към изграждане на устойчиво общество293**

Бележки и библиография.....313

Въведение

Преди около двацет години поех по един самотен, изпълнен с опасности път. Исах да създам училище, което да се различава от съществуващите дотогава по своите методи, убеждения и отношения с децата. Исах в него зачитането на човешкото достойнство да е основна цел и метод на образователния процес.

В началото имах ясна представа къде искам да стигна. Можех да опиша целта си с подробности – историята ми бе с начало, среда и край. Не знаех, че тя ще придобие свой собствен живот и ще започне да се пише сама. Не знаех, че покъсно всички участници в нея ще започнат да добавят или трият части от текста, ще съкращават или удължават изреченията. С времето научих, че това е част от новата същност на създадената от мен идея. Първоначалната история остаря и се изтърка с времето, но положи основата за ново, свежо развитие. Открих, че нямам никакъв интерес да оправдавам първоначалния си начин на мислене. Някои от изразите, които често използвах в началото, като „Истината е, че...“, „Несъмнено...“, „Грешката е, че...“, „Правилният отговор е...“, постепенно изгубиха стойност.

Осъзнах, че трябва да изходя от друга позиция, която не разполага с предварителни отговори, не дава насоки и не оставя наследство; която приема, че всяко дете, всеки човек има своя собствена история и собствен начин да разгърне сюжета на живота си. С годините и натрупването на знание и опит установих, че редовно се налагаше да се връщам към фундаменталните въпроси и разсъждения. Когато не разпо-

лагаме с абсолютната истина или с някаква фиксирана формула, ние постоянно се връщаме към идеята за човешките права и индивидуалните начини за личностна реализация.

Историята, която предстои да прочетете, разказва част от случилото се след основаването на Демократичното училище в Хадера, преминава през основаването на други демократични училища и стига до установяването на публични образователни системи, изградени върху идеите за демократично образование.

Както казах, понастоящем съм стигнал до момент в сюжета, който пое удивително развитие, съвсем различно от това, което си бях представял в началото. Не зная накъде ще продължи той в бъдеще. Ето защо тази книга не предлага нито заключение, нито край. Може да гледате на нея като на албум със снимки от изследователската експедиция в търсене на нов живот, на която тръгнах с приятелите си – живот, в чийто център е концепцията за човешкото достойнство и способността да съжителстваш с промяната и творческото съзидание и да ги надживяваш.

Създаването на тази книга е своеобразна метафора за всички идеи, които исках да опиша в нея: много от хората, срещнати по пътя, ме помолиха да запиша лекциите си. Молили са ме да разкажа за демократичното образование и главно да обясня теоретичните основи на този мироглед. Освен това усещах, че написването на книгата ще ме освободи от едно тежко бреме и ще ми даде възможност да продължа облекчен към нови територии.

Опитах се да направя всичко това. Написах доста кратки статии, прекарах часове пред компютъра, но не можах да напиша това, което самият аз бях казал.

Още като дете имах голям проблем с четенето и писането. Днес със сигурност щяха да ми поставят диагнозата дислексия; в миналото просто ме обявиха за „проблемно дете“. Не завърших гимназия; тук разказвам подробно за дългия, криволичещ път, който изминах, преди да стана ме-

ниджър и консултант в областта на образователните системи. Успях да преодолее трудностите си с четенето, главно защото за мен то е основен инструмент за изследването на света, който намирам за така пленителен; никога обаче не преодолях напълно трудностите си с писането.

В един момент реших да направя аудиозапис на лекциите си, да ги транскрибирам и да ги редактирам като книга. Ала тогава стана ясно, че тази задача е проблематична. Речта ми не е просто сумата от изреченията от мен думи – тя има твърде много измерения и създава асоциации, с помощта на които да бъде „преведена“. Често се отчайвах напълно. Толкова много исках да опиша писмено нещата, които се случиха, да предам мислите си на другите, да споделя с тях това, което ме бе очаровало... не го направих.

Зачаках своя шанс – някой или нещо, което да направи невъзможното възможно. И той наистина дойде под формата на протегнатата ръка на Ронит Тал (който ми предложи да се заеме с промотирането и организацията) и Рона Шафрир (която пое ролята на редактор). И двамата са мои бивши ученици и настоящи приятели. Те дойдоха при мен и настояха да издадат тази история. Яел Шварцберг, директорът на Института за демократично образование, се присъедини безрезервно към тях.

Месеци наред аз и Рона се борехме с планините от думи, образи, идеи и случки. Тя смело събра думите ми и навърза изреченията едно за едно. По-късно към справянето с тази почти непосилна задача се присъединиха приятелите ми от Института за демократично образование и съпругата ми Шиърли.

Така, стъпка по стъпка, преодолявайки различни препятствия, намерих своя път към думите. Колебливо, неуверено, разчитайки на хората, които обичам, най-после открих своя глас. Открих историята, която мога не само да кажа на другите, но и да напиша.

Вярвам, че у всеки човек – както у възрастните, така и у децата – съществуват области на блокаж, пропити с недоверие, отчаяние и уещане за празнота. Някои се предават и отстъпват от тях. Ала понякога, когато вярваме достатъчно в себе си и позволим на нещата да следват своя ход с вярата, че дори провалът е част от житейския ни път, тогава се случват вълнуващи и невероятни неща.

Една от тези вълнуващи изненади е самото съществуване на тази книга. И така, въпреки че тя разказва историята на Демократичното училище в Хадера, формулирането на идеите на демократичното образование и приложението им в различни сфери на живота, тази книга е най-вече поканна да погледнем на света по различен начин: да възприемем светоглед, според който всички хора се раждат равни, но неповторими; със специална дарба, която е важна и значима; с история, която само те могат да донесат на света.

Яков Хехт

Първа глава

Началото

За пръв път се замислих за образованието, когато бях на пет години, наказан в тъмната барака в двора на детската градина. Учителката често ме заключваше там за назидание. Помня ясно, че не ѝ бях ядосан; напротив, изпитвах съжаление към нея. Реших, че сигурно и тя идва „оттам“ – от холокоста, като моите родители; затова не трябваше да ѝ се ядосвам. Стоях в добре познатата тъмнина, слушах долитащите от далечината детски гласове и мислех. Чувствах, че непременно има по-добър начин да се учат деца – без тъмни бараки, без своеволни наказания и с уважение. Тогава, на пет, още не знаех, че ще посветя по-голямата част от живота си като възрастен в търсенето на този начин.

Двайсет и четири години по-късно, през 1987 г., в Хадера отвори врати Демократичното училище. Бяхме се събрали да празнуваме след две години трудности около основаването му. Предишната седмица бяхме получили три заповеди за затваряне от Министерството на образованието – и успяхме три пъти да постигнем тяхната отмяна. Радостта ни бе голяма, но знаехме също, че правим скок в неизвестното. Имахме много страхове от бъдещето. Въпреки това във въздуха витаеше нещо (аз го наричах „искрата на живота“) – усещането, че това, което правим, е правилно.

Тази книга разказва историята на Демократичното училище в Хадера и образователните системи, основани

след него. Ала това всъщност е само фон за основния сюжет, който понякога е между редовете, а друг път е написан директно: историята на нашето пътешествие – моето и на моите приятели. Изненадите в него се превърнаха в норма. Концепцията за успех и провал изгуби предишната си яснота и категоричност; знанието и незнанието вече не изглеждаха толкова противоположни. От изследване на отношенията между възрастните и децата преминахме към изследване на взаимоотношенията между хората и разсъждения за съществуването на човека по принцип; оттам пък се върнахме към размисъл за самите себе си...

Според мен днес, близо двацет години след като тръгнахме, ние сме все още в началото на това пътуване.

Детство

Когато започнах първи клас, ми стана ясно, че не мога да се науча да чета и пиша. Имах две възможности: или да отида в така наречения от децата клас на „изоставачите“, или да прикрия състоянието си. Избрах втория вариант и мобилизирах всичките си вродени способности и цялата си енергия, за да осъществя замисленото. Научавах наизуст верните отговори, преструвах се, че съм хронично разсеян и все забравям, и преписвах на изпитите.

Към шести клас бях успял с огромни усилия да се науча да чета (и до днес не мога да пиша без грешки). В училище никой не знаеше – давах вид на обикновено момче, леко разсеяно, забравливо и податливо на заболявания около изпити, но въпреки това добро по математика и в спортовете, – като цяло минавах за добър ученик.

Вътрешно обаче се чувствах ужасно. Огромното разминаване между това, което аз знаех за себе си, и това, което другите знаеха за мен, бе нетърпимо. Постоянно лъжех, преписвах, бях нащрек, пазех сам гърба си в опити да не забра-

вя всички истории, които разказвах на различните учители. Помня, че си задавах въпроса какво не ми е наред. Можех да бия възрастните на шах, бях национален шампион по скок на дължина, правех прекрасни скулптури и въпреки това в края на осми клас продължавах да чета като дете, което току-що е научило буквите. Те сякаш отказваха да се съединят в съзнанието ми в нормални думи. Как е възможно, питах се аз, в някои области да съм силен и успешен, а в други (най-важните за моите родители и училището) да съм пълен провал?

Родителите ми смятаха, че проблемите ми се дължат на мързел. Минах през безброй частни учители и седях с часове да се упражнявам в ръкопис.

За щастие не им повярвах. Знаех, че не съм нито мързелив, нито глупав. Бунтувах се срещу родителите си, не им се подчиних и се борих неуморно за всичко, което бе важно за мен и което ми помогна да оцелея (скаутите, приятелите ми, клуба по шах, клуба по моделиране на самолети и други). Картината няма да е пълна обаче, ако не кажа, че любовта на родителите ми и усещането за сигурност, с които ме дариха, въпреки всичките ми проблеми, допринесоха много за житейското ми развитие и способността ми да осъществявам мечтите си. Майка ми никога не викаше и не се караше. Тя беше като ангелхранител и ми показва добрата страна на човечеството. Баща ми беше много изобретателен, находчив човек. Той продаваше собственоръчно направени радио-апарати и бе първият човек, който прокара електричество в арабските села с помощта на вятърни електроцентрали. Той има няколко патента. Оригиналното му мислене и способността му да намира решения там, където повечето хора виждаха непреодолима бариера, ми повлияха силно и продължават да ми въздействат и днес.

Дори в тягостната монотонност в училище имаше лъч светлина – това бе Виктор Халбани, учителят по рисуване. Самият той мразеше консервативната училищна система и страдеше от нея. Често ме спасяваше, като ме взимаше от

час да му помагам. Нещо повече, изложи се на риск, като отиде до директора, за да му каже, че съм много надарен скулптор и трябва да ми се даде възможност да се развивам в тази област. Директорът реши, че Виктор си е изгубил ума, но му позволи да продължи специалното си взаимоотношение с мен. Така прекарахме втората половина от осми клас заедно, приготвяйки награди за церемонията по завършването на училище. През тези месеци научих повече, отколкото през всичките ми години в училище.

Преди няколко години чух, че Виктор Халбани е престанал да преподава и е станал прочут скулптор, чиито творби се излагат по цял свят. Искях да се срещна с него, но се опасявах, че ме е забравил. Ала съвсем не бях прав – той помнеше, при това не само мен, а някои от нещата, които бях правил при него – неща, които самият аз изобщо не помнех.

Взаимоотношението ни с Виктор ми отвори вратата към света на възрастните. Въпреки пробойните, които бях открил, откакто тръгнах на детска градина, аз смятах, че възрастните все пак „знаят“ как стоят нещата. През целия ми живот възрастните ме караха да вярвам, че притежават някакво знание, което децата не познават; че знаят нещо, което за мен е неизвестно. Веднъж, когато отказах да отида на зъболекар, майка ми извика баща ми, да ми покаже, че зъболечението не е толкова болезнено. Той седна на зъболекарския стол и отвори уста – на лицето му не се изписа никаква следа от болка. Това ме наведе на следващото удивително заключение за възрастните: те не само знаят какво е правилно и какво – грешно, но и не изпитват болка. Като малък ме смущаваше въпросът дали ще успея да се сдобия с тяхното знание; кога ще бъда недосегаем за болката, кога ще знам какво е правилно в живота? В определен момент вярвах, че на моята церемония Бар Мицва равинът ще ми даде книга, обясняваща всичко...

По-късно, когато разбрах, че подобен малък наръчник не съществува, реших, че някак трябва да преживея трудни-

те години на детството, докато най-после стана възрастен. Виктор бе първият човек, който ми показва, че и на възрастните понякога може да им е трудно и че между възрастния и детето може да съществува съюз, изпълнен с доверие и уважение.

Младост

Междувременно голямата пропаст между мен и света на възрастните продължи да се задълбочава. Когато започнах гимназия в едно голямо училище с около 2000 ученици, осъзнах, че всъщност никой не се интересува от мен или вътрешния ми свят. Единственото важно нещо беше какви оценки получавам. След като в девети клас класният ми ръководител заяви на родителите ми, че пуша трева (до ден днешен не съм пушил нищо, дори цигари), тъй като заспивах в клас, разбрах, че ако искам да избутам следващите години, трябва да заиграя тяхната игра.

Бързо се включих в една банда, която крадеше всички тестове. Заедно се промъквахме в учителската стая, правехме копия на правилно решени тестове и ги предавахме в края на изпита. По-късно успяхме да влезем и в лекарския кабинет и да откраднем формулярите за извинени отсъствия. Убеждавах сам себе си, че тези кражби са морални и че няма друг начин да биеш тази хищническа система. По физика и математика (предметите, по които бях добър) се опитах да си взимам изпитите, без да крада, но установих, че престъпността има странични ефекти: вече не можех да отговоря дори на въпросите, които разбирах. Бях привикнал да не мисля по време на изпити, тъй че следващия път откраднах и тях. Училищните ми оценки бяха високи и дори директорът ме познаваше и се отнасяше любезно с мен. Същевременно четях лекции по нравственост в час на класния и бях активен скаут. Ала зад успешната ми фаса-

да се криеше един престъпник. Аз бях единственият човек, който знаеше суровата истина, и се чувствах много самотен.

Понякога се чудя: дали това не е начинът, по който нормалните деца се превръщат в престъпници? Децата, които никой не вижда, чиито човешки качества никой не признава, изисквайки от тях да изпълняват задачи с цел образование, които им изглеждат далечни и лишени от смисъл, с които не могат да се справят? Колко от „лошите деца“ в образователната система на практика са печален продукт на собствените ѝ изисквания?

На петнайсет години не си задавах тези въпроси, но се чувствах нечист. Омотах се в мрежата, която сам бях изплел, и дори днес не знам какво щеше да стане от мен, ако не бе започнала войната.

Когато започна войната от Йом Кипур, почти всички мъже бяха призовани за месеци. Ние, младите, останахме да движим нещата в града. През нощта работех в пекарницата и отговарях и за разпространението на хляба. Сутрините работех със своите приятели – скаутските лидери, в началните училища, където занимавахме децата, останали без учители. Следобедите работех като пощальон. За няколко седмици в общината в Хадера бе създаден силен младежки щаб, който управляваше целия град с пълната подкрепа на ръководителите на общността.

Това продължи половин година, през която се чувствах необходим, успешен, предприемчив, заобиколен от хора, които ме ценят. Когато по-късно се върнах в училище, един учител ме видя на двора и ми се скара, че отсъствам. Сякаш изневиделица ми удариха шамар – през цялото време те бяха учили и взимали изпити! В Израел се водеше кръвопролитна война, а в училище – нищо. Всичко си бе както обикновено.

След този шок започнах да разбирам нещо – човек учи истински, когато прави нещо. Със скаутите ние учехме; с доброволческата си дейност учехме. Училището обаче бе средство за измерване на оценки и работно място за хля-

ди учители. „Ето защо съществуват училищата – казах аз на приятелите си. – Може би трябва да преместим училищата към Министерството на труда и да оставим истинското образование на младежките движения.“

Освен преживения тогава шок, в мен се бе осъществила и вътрешна промяна. Вече не можех да се върна към лъжите и кражбите. Позитивната дейност от последните месеци ме бе променила; или по-добре би било да се каже, че ме върна към себе си.

Реших да не се връщам на училище. Родителите ми бяха в шок. „Ако не отидеш на училище – заплашиха ме те, – ще пропаднеш... никога няма да успееш в живота.“ Училищният директор ме извика да си поприказваме. „Ти си само на шестнайсет, не разбираш какво правиш и ще си съсипеш живота. Ако не си вземеш матурата, от теб няма да излезе нищо.“

Баща ми седеше мълчалив и затворен в себе си. Знаех, че се моли директорът да успее да ме убеди. Знаех също, че ако останех още един ден в това училище, животът ми ще бъде съсипан. Връщането там означаваше отново да започна да крада, а аз не исках това.

Не се поддадох, макар че не ми бе лесно. Като юноша бях започнал да променям разбиранията си за света на възрастните, но старите ми съмнения все още дълбоко ме гризяха. Когато директорът ми съобщи, че не разбирам нищо и че съсипвам бъдещето си, аз наистина повярвах, че поемам голям риск, прекъсвайки обучението си в десети клас. За щастие усещах, че нямам друг избор. Цената, която плащах (кражби и лъжи), ми бе ясна и не исках да продължавам.

Гората

На следващия ден след разговора ми с директора отидох да поговоря със себе си на любимото ми по това време място.

Това бе истинското поле на моето образование – гората на Хадера.

Като деца живеехме в предградието на Гиват Олга. Съботите ходехме с родителите ми в гората. Придържахме се само към алеите, които я заобикаляха – никога не влизахме навътре. Въпросът какво става из тези малки пътечки, отклоняващи се в шубраците, едновременно силно ме вълнуваше и плашеше. В седми клас събрах достатъчно кураж, за да направя няколко крачки навътре. Всеки следващ ден правех по още няколко. Можех да ходя в гората всеки работен ден. Приятелите ми казваха: „О, вече сме ходили там.“ Ала аз откривах по нещо ново всеки път. Там изпитах смелостта си и там установих, че зная как да уча.

Всъщност през юношеските ми години гората бе единственото място, където наистина учех. Чувствах се като изследовател, който открива нови страни: там намерих перуника и наблюдавах водните птици. Стоях в захлас пред патиците; вниманието ми бе привлечено като от магнит от калугериците и чаплите. Някак без да усещам, започнах да проверявам и да търся книги, за да науча повече за птиците и растенията, които бях открил. Така за първи път в живота си разтворих книга по собствено желание и откривах важни отговори на значими за мен въпроси.

През следващите две години гората продължи да играе ролята на котва в търсенията и откривателството ми. Ходех там сам, за да наблюдавам птиците и да картографирам гората. Водех и малките скаути, за да им дам възможност за първа среща с дивата природа. Там има растения, заради които продължавам да ходя до ден днешен, тъй като те цъфтят в определен ден от годината. Ето как стана така, че поддържам близка връзка с тази гора повече от трийсет години. Патиците продължават да ме възхищават, въпреки че съм открил всичките им тайни места за криене. С времето станах доста добър експерт по естествения живот в целия регион. Тъй като гората бе грабнала интереса ми, аз изучих

историята ѝ – всичко за изсушаването на блатата на Хадера. Върнах се в библиотеката с нов поглед – тя вече ми изглеждаше по друг начин: място, изпълнено с предизвикателства, които сам си поставях.

Чух за една група млади хора, които преди повече от сто години се противопоставили на всички и осъществили мечтата си да си изградят дом посред блатата и маларията. Мечтата на тези хора била достатъчно силна, за да преодолеят всички препятствия, въпреки че навремето изглеждали непреодолими. Когато научих за тези пионери, дошли в Хадера и засадили гората, за пръв път разбрах, че има хора, които тръгват срещу течението. Тяхната история и гората, която бе свидетелство за тяхното съществуване, ми дадоха сили да устоя и да продължа по моя път през двете години, предхождащи така дългоочакваното от мен навлизане в „света на възрастните“.

Възрастен

Първият избор, който направих като възрастен, бе да ръководя скаутската група на Хадера, както бях правил в края на военната ми служба. За кратко време броят на скаутите нарасна от 200 до близо 1000. Считаха ни за доста активна и специална група. Често бяхме в природата, а развивахме дейност и в различните квартали на града. Мечтата ми бе да създам общност, чиито членове са си близки и отношенията им се базират не на оценки или критика, а на грижа и споделени интереси. И наистина не след дълго се създаде специална атмосфера на сътрудничество и приятелство. Голяма част от дейността на отряда бе посветена на желанията на самите лидери, тъй като той заемаше все по-централно място в живота им. В тази група се мъчихме да осъществим най-дивите си мечти. Както си представях преди няколко години, дейността на скаутите наистина измести училището, що се отнася до образователната дейност.

Известно време бях щастлив, но скоро блаженството ми започна да се изпарява. Обикновено казвах на лидерите: „Скаутите, това сте вие.“ Ала с времето разбрах, че това не е така. Започнах да си давам сметка, че лъжа – те просто осъществяваха *моите* собствени планове и инициативи. Скаутите, това бях аз. Важният урок, който научих от случилото се, бе за връзката между харизмата и сътрудничеството: второто изисква повече компромиси и способност да се отдръпнеш настрана навреме. Така започнах да търся начин всеки от участниците да има възможност да даде израз на желанията и уменията си.

След като приключих със скаутите и отбих военната си служба, реших да следвам педагогика в университета. Това решение противоречеше на всичко, в което бях вярвал като младеж, а и на чувството, че вече знаех каквото има да се знае за образованието. Работата със скаутската организация отвори пред мен нови хоризонти, включително и ротационния принцип, който ще обясня след малко. Мислех, че вече знам всичко за „другото образование“. Въпреки това, точно както бях привлечен от дебрите на гората и исках да навляза в нея, а не само да я обикалям отстрани, така усетих и необходимостта да открия какво се крие зад кулите на академичния свят.

Между май и юни 1981 г. взех девет изпита за завършване на средно образование. Същевременно убеждавах комисията по прием на студенти на университета „Бен Гурион“ (единствените, които се съгласиха да се срещнат с мен за лично интервю) да ме приемат, обещавайки, че ще взема навреме изпитите си – т.е. преди началото на следването. Оценка ми бяха доста слаби и трябваше да се ангажирам да приключа с изпита по английски по време на следването. В края на лятото обаче ме приеха в университета.

Знам, че тази история звучи противоречиво и сякаш доказва, че имам някакви огромни способности. Ала не, академичните ми способности не бяха кой знае какви и ди-

агнозите ми заключаваха, че страдам от дислексия и дисграфия и обучителните ми възможности са на средно ниво. Въпреки това съм твърдо убеден, че ако човек силно иска нещо и се концентрира върху истинските си цели, той може да преодолее всякакви препятствия, дори да изглеждат непреодолими. Виждал съм как това се случва десетки пъти с моите ученици в Демократичното училище. Те се изправяха пред предизвикателства, които бяха много по-големи от някакви изпити, и лесно ги преодоляваха – стига да усетеха реална връзка с истинските си цели.

Ротационният принцип

В периода след напускането ми и преди да започна следване, исках да осъществя всичките си мечти – тук и сега. Изгарях от желание да изживея света по моя начин. Мислех, че ролята ми на ръководител на скаутите и личните уроци, които получих в гората, ми бяха дали истинско разбиране за образованието, което трябва да приложи час по-скоро.

Заедно с двама приятели – Йоси Кац и Рони Анави, направихме предложение регионалният съвет^A в Емек Хефер да започне да провежда уникален летен лагер. Той трябваше да функционира съгласно една оригинална идея на Хаймке Розенблат, която идеално кореспондираше с тогавашното ми мислене: ротационния принцип (по-късно Хаймке смени името на Редуване на ръководството). Идеята бе при групова работа на всяка сесия различен член да играе ролята на отговорник. Подходът бе революционен, тъй като отнемаше ръководството от ръцете на определен човек – отговорника – и даваше на членовете на цялата група въз-

^A Регионалните съвети са органи на местната власт в Израел. (Всички бележки под линия са на преводача.)

можността да бъдат както ръководители, така и ръководени, при това всеки път от различен човек.

Решихме да опитаем този метод с децата от летния лагер, които бяха между първи и шести клас. Първо правехме ротации за по един час дневно. Към края на лагера децата ръководеха по цял ден. Направихме различни „кътове“ и ги изпълнихме със съответните материали (напр. хартиен ъгъл, ъгъл с растения, спортен ъгъл). Когато някоя група деца отиваше в къта, едно от тях поемаше отговорност за дейността там. След като приключе, то предаваше отговорността на друго дете.

Като цяло експериментът беше успешен. За две седмици лагерът се напълни с посетители, дошли да видят „чудото“ – деца, които се управляват сами и едно друго. Там се случи едно от най-затрогващите (и решаващи) събития в живота ми. Бяхме приели в лагера едно дете, въпреки всички предупреждения за агресивното му поведение. То беше втори клас и с речево-слухово увреждане. В продължение на две седмици то участваше в различните дейности, владеейки се без особено желание след по-голямата си сестра. На последния ден на лагера един от възрастните ме извика спешно. Изтичах да видя какво става и се заковах удивен. Видях как това дете пее, а сестра му превеждаше думите му на група от петнайсет деца, които седяха и слушаха внимателно инструкциите му – след което ги изпълняваха.

В този момент реших, че съм открил тайната на истинското образование, при това от нов ъгъл.

Започнах да провеждам ротационни семинари в цялата страна и отново си мислех, че вече съм разбрал достатъчно, за да основа образователна селскостопанска ферма, която да функционира по същия начин. Тогава още съвсем не разбирах колко малко знам всъщност и колко дълъг път ми предстои да измина.

Беер Шеба

Започнах да следвам за бакалавърска степен по педагогика и география. Живеех в квартал „Далед“, който се считаше за най-трудния за живеене в пустинния град Беер Шеба. За мен обаче той бе топъл, приветлив дом. Именно в тази безлюдна пустиня Негев пред мен се разкриваха най-вълнуващите панорами – тези на душата. Чувствах, че всеки ден откривам нов човек или нова книга, която не съм чел. Замислях се за някоя тема и изведнъж установявах, че други са се справили с нея хиляди години преди мен. Библиотеката се превърна в мой втори дом. Там за пръв път се запознах с А. С. Нийл (1883–1973) и неговата книга „Съмърхил“. Четох Толстой, Бърtrand Ръсел, Дюи, Русо и Януш Корчак. Чувствах се като човек, който е пътувал с години през пустини и изведнъж е попаднал на оазис. Открих, че недалеч от този оазис има обширни зелени пасища, предлагащи възможности за изследване и открития. С две думи, усетих, че не съм сам на света.

Това страхотно преживяване бе помрачено единствено от изпитите. На първия изпит изкарах 40 точки. Преподавателят ни бе помолил да пишем единствено това, което е преподавал, а аз бях написал и неща, които бях прочел в книгите. Извадих си поука и на поправителния тест изкарах висок резултат. Постепенно се научих да правя разлика между ритуалното изпитване и истинския процес на учене.

Тъй като университетът бе отдалечен и в пустинята, в него се формира общност от учащи, която поради липсата на алтернативи превърна съвместното учене във вълнуващо социално събитие. Бяхме група любопитни преподаватели и студенти, събрали се поради интереса си към възхитителни предмети. Прекарвахме цялото си време в сериозно учене.

„Съмърхил“

В книгата на Нийл „Съмърхил“ открих отговора на въпроса, който ме бе притеснявал от малко дете: възможно ли е щастливо детство?

Той твърдеше, че отговорът е утвърдителен, представяйки десетки примери за продуктивен и вълнуващ съвместен живот между деца и възрастни.¹ Самият аз вече бях стигнал до извода, че човек може да навлезе в зоната на щастието само ако се движи в границите на свободния избор, без да ги напуска. Вече знаех, че съм по-добър в изучаването на предмети, които са ми интересни – в гората на Хадера или в областта на образованието. Ала докато четях „Съмърхил“, частите от пъзела, които се бях опитвал да сглобя цял живот, започнаха да се свързват, образувайки една цялостна, съгласувана картина.

Когато Нийл пише за паралелно израстване с децата в посоките, избрани от тях, за човешкото достойнство на всички хора или за това, че разнообразието е добро и че противно на мнението на майка ми – човек не трябва да е „като хората“, за да бъде щастлив, почувствах, че той говори директно на мен и за мен.

През лятото, след като приключи първата ми учебна година, заминах за Англия, за да намеря „Съмърхил“.

В университета ми казаха, че това училище отдавна е изчезнало и че Нийл е мъртъв. Убеждавах ме, че всичко е изгоряло. Никой не може да ми даде какъвто и да било адрес. Независимо от това аз предприех това пътуване и като пристигнах установих, че училището е живо и че съпругата на Нийл продължава да го управлява в същия дух.

За пръв път в живота си срещнах деца, които обичаха да учат. Видях деца, които разполагаха с всякакви възможности – да отидат да плуват, да учат математика, да играят тенис, да учат история, да се катерят по дърветата и т.н. Те бяха свободни да избират каквото решат. За моя почуда невинаги предпочитаха басейна и тенис корта пред урока

по математика или история. Беше очевидно обаче, че всяко дете избираше свободно и с ентузиазъм. Когато аз бях ученик, както вече споменах, обичах да играя с топка и мразех да уча в класната стая. Ала дори добрите ученици от класа ми смятаха ученето за досадно задължение или в най-добрия случай за „нещо важно“. Нито един от приятелите ми не бе изживял ученето като нещо, което обича. Запазвахме любовта за игрите или за взаимоотношенията между момчетата и момичетата.

В „Съмърхил“ за пръв път видях деца, които **обичаха** да учат. Присъствах на едно „събрание“ – седмичното общо събрание в „Съмърхил“ – и видях деца, които казваха точно това, което мислят, без да се страхуват и без да се опитват да угаждат на присъстващите възрастни.

Това посещение изигра решаваща роля в разбиранията ми, въпреки че имах някои резерви, главно свързани с мениджмънта на училището като пансион, без никакво участие от страна на родителите. Структурата на училището, която аз желаех, ми се изясни: демократична като тази в „Съмърхил“, която ще включва влиянието на отделното семейство върху процесите, протичащи в училище, с ясно разбиране, че в центъра на всички процеси е свободният избор на детето.

Когато се върнах от „Съмърхил“, започнах да изучавам какво има в Израел. Реших да търся свободни училища с намерението да установя връзки с някое от тях, след като завърша обучението си. По това време имаше такива училища в Хайфа, Маган-Михаел, Бат Ям, Ришон Лецион, Реховот и Ерусалим.

От литературата по въпроса разбрах, че през 60-те години на XIX в. в Израел е имало голяма вълна на създаване на свободни училища, но повечето от тях били закрити след няколко години (вж. шеста глава).

Идеята за демократично училище бе в съвсем начален етап, но вече ми бяха ясни основните неща, които искам:

- свободен избор в различни образователни области – учениците сами избират какво искат да учат и как;
- демократично самоуправление;
- оценяване, фокусирано върху личността – без сравнения с другите, без тестове и оценки;
- училище, в което децата да могат да израстват от четири- до осемнайсетгодишна възраст (или повече).

Установих, че в Израел няма училище, което да включва всички тези принципи. Имаше училища с творческо и активно образование, които даваха на учениците избор в рамките на часа, но присъствието им в клас бе задължително. Други нямаха демократична система за взимане на решения, а трети позволяваха избор и имаха демократична система, но не осигуряваха приемственост от детската градина до гимназията.

Бременност и раждане

По време на първата ми година в университета „Бен Гурион“ срещнах Шиърли, моята партньорка в живота. Разговорите ни се въртяха главно около възпитанието и образованието на децата – години преди първият ни син да се роди.

Взаимоотношението ни ми помогна да си изясня пътя, по който ще тръгна, след като завърша. Беше ясно, че ще внеса някаква промяна, но за известно време се чудех дали да концентрирам усилията си върху образователната система или върху самия университет.

Накрая в резултат на продължителния диалог с Шиърли разбрах, че за да отгледаме децата си така, както искаме, и то в Израел, ще трябва да основа училище, което отговаря на разбиранията ни.

Разлепих обяви из университетите и колежите с покана хората, които се интересуват от основаването на едно по-

различно училище, действащо съгласно четирите принципа, споменати по-горе, да дойдат на първото ни събрание у дома. На тази първа среща дойдоха около 20 млади хора, повечето от които студенти. Започнахме да се събираме ежеседмично и да учим заедно – процес, който продължи цяла година.

В началото изучавахме проблемите на съществуващата система. Четяхме статии и се срещяхме с хора, които я познаваха отвътре. Запознахме се с постепенния, но постоянен процес на провал на системата, която не функционира. Педагозите и студентите, с които се срещнахме, разказваха за отчуждението, безсмислието, скуката и насилието.

Когато анализирахме тези проблеми, разбрахме, че те са типични не само за системата в Израел, а се наблюдават и в целия свят и водят до още по-голямо задълбочаване на кризата.

Поставихме нашата диагноза за тази ситуация. Тя включваше следните три основни причини:

1. Липсата на връзка между пазара на труда и образователната система

Ако приемем, че образователната система трябва да подготвя учениците за света, който ги очаква извън училищната ограда, и да бъде един вид микрокосмос на реалността, то „училището“, основано върху идеята за обучение и подготовка за работа в заводите от времето на Индустриалната революция, не е способно да се адаптира към постоянните и очаквани промени в пазара на труда в днешно време.

Това „индустриално училище“ се опитва да запази рамката, в която е било създадено – а именно свят, в който успешният работник не е нищо повече от една „подобнена версия на робот“ (като Чарли Чаплин в „Модерни времена“). Ето защо основната цел на ученика в такова училище е чрез многократни повторяеми упражнения да изгради в себе си навици за покорство и изпълнителност – т.е. способност да изпълнява инструкции.

На днешния „роднина“ на това училище (което продължава да функционира както преди само с някои козметични промени) му е трудно да приспособи образованието към инициативността, творчеството, развитието на въображението, мисълта и съзидателността, които са настоящите и бъдещите нужди на развиващия се пазар на труда.

2. Революцията в правата на човека и децата и нейният израз в училищата

Традиционните училища са създадени в свят с коренно различни разбирания за човешки права. XX в. е белязан от много по-голяма съзнателност и признаване на правата на жените и малцинствата от различни етноси. Отскоро започна да се говори и за правата на децата. Почти навсякъде в демократичния свят съвременното семейство се различава от това в началото на XX в. Основната разлика е в това, че днес чуваме „гласа“ на децата и жените. Съвременното семейство изпитва големи трудности в адаптирането към новата ситуация, която отрежда друга, по-сложна и не така еднозначна роля на детето. Училището още не е преминало през жизненоважната промяна, която се налага от революцията в човешките права. Ето защо срещата между двете е доста проблематична и в днешно време може да е свързана с неприятни преживявания за мнозина от участниците в нея. Достатъчно е да вземем за пример нарастващия брой на училищата, в които има конфликт между родители и учители.

3. Революцията в информацията и компютъризацията и сблъсъкът ѝ с училищния живот

Традиционното училище, което приема за своя основна цел да излее в съзнанието на децата знанието, което им липсва, бързо става излишно. Новите технологии дават възмож-

ност да се сдобиваме с информация по начини, които са далеч по-ефективни и ефикасни от училището.

Образователната система се опитва да се справи с кризата, чукаща на вратите ѝ, по три основни начина. В книгата си „Промяна“ Вацлавик, Уийкланд и Фиш ги дефинират като неадекватни модели за справяне с проблемите:

- А. Отрицание – игнориране на проблема. Необходимо е да се предприемат действия, но това не се прави: „В нашето училище няма такъв проблем“; „Нека не преувеличаваме, нали самите ние сме продукт на тази система“; „Както е било досега, така ще си бъде и за в бъдеще; нищо не можем да направим по въпроса“.
- Б. Опити да се внесат промени в области, които не могат да се променят, или пък занятие с проблеми, които не съществуват – предприемане на действия, които не са необходими. В училищата се въвеждат хаотични промени в преследване на последната образователна мода; понякога нововъведенията дори си противоречат едно с друго. В резултат виждаме как училищата се давят в потоп от проекти.
- В. Решението само по себе си представлява проблем и се опитваме да го решим, като „засилваме“ същите мерки: увеличаване на правомощията, затягане на дисциплината, увеличаване броя на изпитите, т.е. връщаме се пак към старото, добре познато решение, което всъщност ни е довело до настоящото дередже.²

Системата се опитва да се справи с кризата, използвайки средства, които според нея са „донесли промяна в миналото“ – а именно като „затяга“ добре познатите стари мерки, въпреки че именно те са довели до днешното положение. Предполага се, че решението ни е познато и няма нужда да внасяме промяна, просто трябва да го приложим „по-добре“ или „по-правилно“.

В резултатите наблюдаваме увеличаване на неефективността и неадекватността на системата. Сред педагозите

– както учителите, така и архитектите на образователната политика – расте чувството на отчаяние, безсилие и негодувание.

В случая е много подходяща метафората от книгата на Питър Сенги „Петата дисциплина“^А за сваряването на жабата. Там тя е дадена като пример за „обучителните трудности“ на организациите. Метафората илюстрира как през последните сто години образователната система постепенно се е „сварила“ и е изгубила ума си. Ето защо ѝ е трудно да мобилизира силите си и да осъществи така необходимата промяна. Съгласно тази притча, ако сложим една жаба във вряща вода, тя веднага ще се опита да изскочи. Ала ако водата е със стайна температура, тя ще започне да джапа с удоволствие. Тогава слагаме съда върху котлон, който постепенно я нагрива. Жабата ще остане в него и ще се сваря, въпреки че нищо не ѝ пречи да изскочи. Защо? Защото вътрешният механизъм на жабата, предназначен да разпознава опасностите, функционира при внезапни промени, а не бавни и постепенни изменения.³

Точно както жабата, така и образователната система не е била готова за социалните и културни промени, настъпили бавно през последните сто години. Днес тя е неадекватна за целите, които сама си поставя.

Така стигнахме до разбирането, че е необходимо да бъде създадена нова образователна система – система, чиито постановки ще отговарят на един концептуално различен, съвременен и демократичен свят. Най-важното бе да се сложи край на безуспешните опити за подобряване на „старата образователна система“, стъпила на ценностите на един свят от миналото и лишена от демократичност. За да бъде адекватна, системата трябваше да промени чувствително дефиницията на целите, начините и инструментите, с които ще си служи. Според нас тази „нова дефиниция“

^А Книгата е издадена на български от „Изток-Запад“.

трябваше да доведе до появата на ново тълкувание на самата концепция за „училище“.

„Старата образователна система“ цели да подготвя учениците за една реалност, възприемана като „единствена“ и абсолютна. Според новата ни дефиниция целта на училището щеше да бъде да развие у детето способността да прави избор и да създава реалността, в която иска да живее и да вижда настоящата си реалност като многообразна и многоцелева.

След тази промяна в дефиницията ученикът вече нямаше да има пасивна роля в училище. Ако „старото училище“ дефинира целите на ученика, изисква от него производителност и точно следване на процедурите, бъдещото училище, описано от нас, трябваше да е експериментална площадка, тренировъчен плац, на който ученикът е активен фактор в системата.

В училище детето щеше да се съсредоточи върху избора и определянето на собствените си лични и социални цели и върху развиването на силните си страни, за да е способно да ръководи живота си съобразно тези цели.

Освен това училището щеше да култивира възприемането на човешките права като ценност и да осигурява тяхното спазване в рамките на институцията.

Говорихме надълго и нашироко как да наречем училището – експериментално, отворено, свободно, новаторско, хуманно... Най-накрая избрахме името „демократично“. Съзнавахме, че демокрацията е начин на живот, който сами сме избрали. Мнозина смятат демокрацията единствено за управленска рамка, но така пропускат голяма част от смисъла ѝ. Демокрацията е преди всичко набор от ценности. Нейната цел е да способства за популяризирането на идеята за човешките права и да гарантира спазването им в обществото.

Чърчил твърди, че като форма на управление демокрацията е най-малкото зло. Ние се съгласихме, че ако целта ни

не е спазването на човешките права, може да се търсят и подобри административни модели от демократичния. Ясно бе обаче, че ако нашата цел е зачитането на човешката личност и човешките права са от първостепенна важност, си струва да понесем трудностите и недостатъците на демокрацията.

Не трябва да забравяме, че основната ни полза като граждани на демократична страна е не толкова в демократични процедури от рода на участие в изборите на всеки четири години или устройството на съдебната система (която повечето от нас никога не ползват). В този момент аз например записвам мислите и убежденията си без страх и се ползвам от правото си на свобода на мисълта, словото и изразяването. Има много други права, които намират изразение в ежедневието ни живот, но не се подразбират в други части на света.

Демокрацията не се е появила внезапно, нито е плод на спорадичното решение на някакви лидери. Тя е резултат от продължителна еволюция на мисълта и борба. Първите, които са започнали да говорят за нея, са имали намерение главно да защитят правата на белите аристократи от мъжки пол. Същите тези бели елитисти не са взели предвид факта, че бутат първата плочка от доминото, която по-късно ще окаже влияние върху бялата жена, цветнокожите и накрая и детето.

Когато разсъждавахме за новото училище, естествено си давахме сметка за многото разлики (психологически и физиологически) между възрастните и децата. Бе ясно обаче, че те не отменят необходимостта от зачитане на правата им. Както децата, така и възрастните, имат право да се отнасят към тях с уважение.

Моделът на отношение към учениците в обикновеното училище е бил създаден в един недемократичен свят. Ето защо промените, довели до създаване на демократичното общество, в което повечето от нас живеят днес, трябва да намерят своя израз и в областта на образованието.